

Individuele integratiehulp voor personen met een handicap: een discriminerend systeem

Samenvatting

Het systeem van individuele integratiehulp voor personen met een handicap, dat sinds de wet tot hervorming van de instellingen van 8 augustus 1980 onder de bevoegdheid van de deelstaten valt, sluit personen uit van wie de handicap pas na de leeftijd van 65 jaar door de gewesten of gemeenschappen werd erkend. De individuele integratiehulp is ontegenzeggelijk noodzakelijk om grondrechten te verwezenlijken die door het Verdrag van de Verenigde Naties inzake de rechten van personen met een handicap worden beschermd, zoals het recht op zelfstandig wonen en deel uitmaken van de maatschappij. Elke leeftijdsgrens voor toegang tot deze hulp leidt tot directe discriminatie van een bijzonder kwetsbare doelgroep.

Unia roept de overheden op om deze discriminatie op te heffen en daarom alle leeftijdscriteria in de voorwaarden voor toegang tot individuele integratiehulp en meer bepaald materiële hulp, te schrappen.

Structuur

Individuele integratiehulp voor personen met een handicap: een discriminerend systeem	0
1 Auteur van de aanbeveling: Unia, in overleg met het maatschappelijk middenveld	1
2 Inleiding: het systeem van de individuele integratiehulp	2
2.1 <i>Definitie, begunstigden en doelstelling van de aanbeveling .....</i>	<i>2</i>
2.2 <i>Historische evolutie .....</i>	<i>3</i>
2.3 <i>Hoop op een hervorming van de individuele integratiehulp? .....</i>	<i>6</i>
3 Toetsing aan hogere normen	6
3.1 <i>Schending van artikel 10, 11, 22ter en 23 van de Grondwet .....</i>	<i>7</i>
3.2 <i>In combinatie met artikel 5, 19, 26 en 28 van het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap.....</i>	<i>8</i>
3.3 <i>Interpretatie in het licht van soft law.....</i>	<i>9</i>
4 De doelstelling is mettertijd aangepast, de leeftijdsgrens niet	12
5 Aanbeveling	13
6 Contactpersonen Unia	14

1 Auteur van de aanbeveling: Unia, in overleg met het maatschappelijk middenveld

Tijdens de Interministeriële Conferentie van 12 juli 2011 hebben de Federale Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten aan Unia, het Interfederaal Centrum voor Gelijke Kansen en Racismebestrijding, het mandaat toevertrouwd van instantie die instaat voor het opvolgen van het Verdrag inzake de Rechten van de Personen met een Handicap (hierna het VN-Verdrag). In die hoedanigheid heeft Unia als missie om de rechten die het VN-Verdrag garandeert, te bevorderen en te beschermen en om het beleid, de wetgeving en de praktijken te volgen die de Belgische Staat doorvoert voor personen met een handicap, om na te gaan of ze in overeenstemming zijn met de bepalingen van het VN-verdrag.¹

Bovendien bepaalt het VN-Verdrag in artikel 33.3 dat het maatschappelijk middenveld (in het bijzonder mensen met een handicap en de organisaties die hen vertegenwoordigen) moet worden betrokken bij en volledig participeren aan de opvolging.

Unia doet deze aanbeveling na overleg en actieve samenwerking met de Begeleidingscommissie², waarin leden van het maatschappelijke middenveld zetelen en die als taak heeft om Unia bij haar werkzaamheden als opvolgingsinstantie van het VN-Verdrag te ondersteunen.

De krachtlijnen van het VN-Verdrag zijn gelijke kansen voor personen met een handicap, hun emancipatie en hun volledige participatie aan het maatschappelijke en politieke gebeuren. Inclusie is daarbij de onderliggende logica. Daarom zijn de Verenigde Naties voorstander van een *systemische en evolutieve*⁴ definitie van een handicap: de handicap vloeit voort uit de wisselwerking tussen de functiebeperking(en) van een persoon en de drempels die deze persoon beletten in het sociale en burgerlijke leven te participeren.

---

¹ Art.33.2 van het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap.

² Meer informatie over de begeleidingscommissie is beschikbaar op: <https://www.unia.be/nl/artikels/het-vn-verdrag-inzake-de-rechten-van-personen-met-een-handicap>.

2 Inleiding: het systeem van de individuele integratiehulp

2.1 Definitie, begunstigen en doelstelling van de aanbeveling

'Individuele integratiehulp'³ kan worden gedefinieerd als **financiële tussenkomsten** in de kosten van bepaalde materiële, menselijke of dierlijke hulpmiddelen **die nodig zijn voor de inclusie van de persoon met een handicap**. Het gaat om **aanpassingen aan de woning**⁴, **technische hulpmiddelen**⁵ en **individuele assistentie (menselijke hulp)**^{6 7}. Ze worden **toegekend aan personen van wie de handicap vóór de leeftijd van 65 jaar door de gewestelijke of gemeenschappelijke instantie werd erkend**.

Concreet komen de volgende personen **niet** voor individuele integratiehulp in aanmerking:

1. personen met een handicap die **na de leeftijd van 65 jaar door een handicap worden getroffen**;
2. personen met een handicap die voor de leeftijd van 65 jaar gehandicapt raken, maar bij wie **de handicap pas na de leeftijd van 65 jaar door de gewestelijke of gemeenschappelijke instantie wordt erkend**. De erkenning van de handicap door de FOD Sociale Zekerheid alleen volstaat niet om toegang te hebben tot individuele hulp, zelfs als die erkenning voor de leeftijd van 65 jaar gebeurde.
3. personen wier handicap vóór de leeftijd van 65 jaar is erkend, maar die een aanvraag voor individuele hulp indienen voor een **andere handicap** die **na de leeftijd van 65 jaar** optreedt en dus niet het voorwerp uitmaakt van de erkenning.⁸

---

³ Deze term is de generieke term die in deze aanbeveling wordt gebruikt om het systeem aan te duiden dat door de aanbeveling wordt onderzocht, los van terminologische varianten die deze hulpmiddelen kunnen krijgen in de wetgeving van de deelstaten.

⁴ Enkele voorbeelden: aanpassing van kamers aan persoonlijke behoeften, automatisering of verbreding van deuren enz.

⁵ Enkele voorbeelden: mobiliteitshulpmiddelen (assistentiehonden, extra rolstoelen enz.), patiëntenlift, aangepaste bedden en onderzoektafels, incontinentiemateriaal, leestoestellen, intercoms en parlofoons, vergrootsoftware, communicatiesoftware enz.

⁶ Enkele voorbeelden: opleidingen voor het gebruik van technische hulpmiddelen, technische keuring, transcriptie in braille, educatieve ondersteuning.

⁷ Zie over dit onderwerp Louis Triaille, 'Observations : l'Aviq face aux promesses d'impasses budgétaires : un chemin de traverse à trouver, entre impératifs de gestion et droits fondamentaux des personnes handicapées', *De belangrijkste arresten inzake handicap, onder redactie van Isabelle Hachez en Jogchum Vrielink*, Larcier, Brussel, 2020, p. 547.

⁸ Voor het Waalse Gewest: zie artikelen 275 van het CWASS (Waals Wetboek van Sociale Actie en Gezondheid) en 787 van het CRWASS (reglementair Deel van het Waalse wetboek van Sociale Actie en Gezondheid); voor COCOF (Franse Gemeenschapscommissie): zie artikel 6.1° van het decreet van 17 januari 2014 betreffende de inclusie van personen met een handicap en artikel 8 van het besluit 2014/152 van het College van de Franse Gemeenschapscommissie betreffende de individuele prestaties en de werkgelegenheidssteun aan personen met een handicap houdende toepassing van de artikelen 19,1° en 48 van het decreet van de Franse Gemeenschapscommissie van 17 januari 2014 betreffende de inclusie van personen met een handicap; voor de Vlaamse Gemeenschap, zie artikel 5 van het besluit van de Vlaamse regering van 13 juli 2001 tot vaststelling van de criteria, voorwaarden en referentiebedragen van de tussenkomsten in de individuele materiële bijstand voor de sociale integratie van personen met een handicap, *BS*, 20 november 2001.

De bevoegdheid voor mobiliteitshulpmiddelen toegekend door de ziekte- en invaliditeitsverzekering werd overgedragen aan de gemeenschappen bij de bijzondere wet van 6 januari 2014 met betrekking tot de Zesde Staatshervorming. De bevoegdheid over mobiliteitshulpmiddelen werden overgeheveld van het RIZIV naar AViQ (voor het Waalse Gewest), naar Iriscare (voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest) en naar de Vlaamse Sociale Bescherming (VSB) voor de Vlaamse Gemeenschap. Deze overgedragen materies zijn niet afhankelijk van de leeftijd van de begunstigde en vallen dus buiten de scope van deze aanbeveling.

Deze aanbeveling heeft betrekking op materiële hulpmiddelen, met uitzondering van hulp van mensen en dieren.

In de Duitstalige Gemeenschap is er voor het toekennen van materiële hulpmiddelen ook geen leeftijds criterium. Deze aanbeveling is dus niet van toepassing op de Duitstalige Gemeenschap.

2.2 Historische evolutie

De voorloper van de sociale integratiehulp was het systeem van de hulp voor personen met een handicap, geregeld door de wet van 16 april 1963 betreffende de sociale reclassering van de minder-validen.⁹ Deze wet bepaalt wie in aanmerking komt, richt het Rijksfonds voor sociale reclassering van de minder-validen (RSRMV) op en licht de opdracht van dit Fonds toe.

Zo bepaalt artikel 1 van de wet van 1963 het volgende:

"Genieten het voordeel van de bepalingen van deze wet, de personen van Belgische nationaliteit voor wie de mogelijkheden van tewerkstelling werkelijk beperkt zijn wegens een ontoereikendheid of een vermindering van hun lichamelijke geschiktheid met ten minste 30 t.h. of van hun geestelijke geschiktheid met ten minste 20 t.h."

Artikel 3 van dezelfde wet definieert de opdrachten van het RSRMV:

*"2° er voor te waken dat de minder-validen het voordeel kunnen ontvangen van de beste medische of heelkundige behandeling ten einde een maximum van functionele recuperatie te bekomen en alzo de **geschiktheid tot het uitoefenen van een arbeid** tot stand te brengen of te verbeteren (...); 3° de minder-validen, hun nabestaanden of, bij hun ontstentenis, de personen die in de mindervaliden belang stellen van advies te dienen met het oog op **de aanschaffing, de juiste aanpassing, het onderhoud en de vernieuwing van de prothese en orthopedische apparaten**; zorg te dragen voor deze aanschaffing, deze aanpassing, dit onderhoud en deze vernieuwing, wanneer het Rijksfonds overeenkomstig de bepalingen van 4° tussenkomt in de kosten, eventueel na voorafgaand akkoord van de betrokkenen, in geval van gedeeltelijke tussenkomst."*

Gelet op de doelgroep tot wie de hulp aan personen was gericht, waren deze individuele dienstverleningen **bedoeld om de persoon met een handicap opnieuw arbeidsgeschikt te maken en hem of haar opnieuw in de samenleving en het arbeidsproces te integreren**. Na de leeftijd van 65 jaar is werken niet langer mogelijk en komt er een einde aan de dienstverleningen.

---

⁹ Wet van 16 april 1963 betreffende de sociale reclassering van de minder-validen, *BS*, 23 april 1963.

Geleidelijk werd individuele hulp opgenomen in het gemeenschapsrecht, meer bepaald in de vorm van individuele integratiehulp en aanvullende mobiliteitshulpmiddelen.¹⁰ Met de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming van de instellingen werd het 'gehandicaptenbeleid' aan de Gemeenschappen overgedragen.¹¹ Het RSRMV werd met de wet van 28 december 1984 aan de Gemeenschappen overgedragen.

De Duitstalige Gemeenschap en de Vlaamse Gemeenschap oefenen deze bevoegdheid rechtstreeks uit. De Franse Gemeenschap heeft artikel 138 van de Grondwet toegepast om de uitoefening van deze bevoegdheid toe te vertrouwen aan het Waalse Gewest en aan de Franse Gemeenschapscommissie (COCOF). In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn de bevoegdheden inzake handicap verdeeld tussen de Vlaamse Gemeenschap, de Franse Gemeenschapscommissie (COCOF) en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (COCOM).

Zonder in te gaan op de complexiteit van het systeem, vermelden we dat deze bevoegdheden in de verschillende regio's door de volgende instanties worden uitgeoefend:

- in het Waalse Gewest door het Agence wallonne pour une vie de qualité (AViQ);
- in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest door de dienst "Personne Handicapée Autonomie Recherchée" (PHARE), die afhangt van de COCOF, door het Vlaams Agentschap voor personen met een handicap (VAPH) en door Iriscare, dat afhangt van de COCOM. Merk op dat een persoon met een handicap die een aanvraag voor individuele steun indient, zich in Brussel moet richten tot PHARE of het VAPH, aangezien COCOM geen eigen individuele hulpregeling heeft.^{12 13}
- in de Vlaamse Gemeenschap door het VAPH en door de VDAB, die belast is met de integratie in het arbeidsproces;
- in de Duitstalige Gemeenschap, door de Dienststelle für Selbstbestimmtes Leben der Deutschsprachigen Gemeinschaft.

---

¹⁰ Zie over dit onderwerp Eva Di Mascio, Laurie Losseau en Louis Triaille, 'Observations : Ceci n'est pas un guichet unique : Kafka au pays de Magritte', *De belangrijkste arresten inzake handicap, onder redactie van Isabelle Hachez en Jogchum Vrieling*, Larcier, Brussel, 2020, p. 571, voetnoot 6.

¹¹ Artikel 5, II, 4° van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming van de instellingen, *B.S.*, 15 augustus 1980.

¹² Eva Di Mascio, Laurie Losseau et Louis Triaille, 'Observations : Ceci n'est pas un guichet unique : Kafka au pays de Magritte', *De belangrijkste arresten inzake handicap, onder redactie van Isabelle Hachez en Jogchum Vrieling*, Larcier, Brussel, 2020, p. 573.

¹³ In haar algemene beleidsverklaring kondigt de COCOM wel haar voornemen aan om een eigen individuele steunregeling op te zetten, waardoor de individuele steun van de COCOF verdwijnt. Zie hierover de gemeenschappelijke algemene beleidsverklaring van de Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Verenigd College van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, Regeerperiode 2019-2024, p. 39, beschikbaar op <http://www.parlement.brussels/wp-content/uploads/2019/07/07-20-Algemene-Beleidsverklaring-brussels-parlement-2019.pdf>.

Momenteel is de 'individuele integratiehulp' geregeld door:

- In het Waalse Gewest, door boek IV van het CWASS (Waals Wetboek van Sociale Actie en Gezondheid), getiteld 'Integratie van gehandicapte personen', artikel 266, 3° en door het reglementair deel van het Wetboek (CRWASS), artikelen 784 tot 796/6, evenals in bijlage 82 waarop deze verschillende artikelen betrekking hebben¹⁴;
- Op het niveau van de COCOF door artikelen 19, 1° en 22, 2° en volgende van het decreet van 17 januari 2014 betreffende de inclusie van personen met een handicap¹⁵, onder hoofdstuk 4, getiteld 'Inclusieondersteuning';
- Op het niveau van de Vlaamse Gemeenschap door het decreet van de Vlaamse Gemeenschap van 7 mei 2004 tot oprichting van het intern verzelfstandigd agentschap met rechtspersoonlijkheid 'Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap'¹⁶ en door het besluit van de Vlaamse Regering van 13 juli 2001 tot vaststelling van de criteria, voorwaarden en referentiebedragen van de tussenkomsten in de individuele materiële bijstand voor de sociale integratie van personen met een handicap.¹⁷

Elk van de aangehaalde normatieve stelsels vereist dat de persoon met een handicap **de erkenning van zijn handicap rechtvaardigt voor de leeftijd van 65 jaar** om in aanmerking te komen voor wat hier algemeen wordt aangeduid als individuele integratiehulp.¹⁸

---

¹⁴ We verwijzen uitdrukkelijk naar artikel 786,§1 van het CRWASS dat bepaalt: "*De overname van de individuele integratiehulp wordt toegekend aan de gehandicapte persoon voor de kosten die wegens zijn handicap noodzakelijk zijn voor zijn activiteiten en/of zijn deelname aan het leven in de maatschappij.*"

¹⁵ Decreet van 17 januari 2014 betreffende de inclusie van personen met een handicap, *BS*, 3 oktober 2014

¹⁶ Decreet van 7 mei 2004 van de Vlaamse Gemeenschap tot oprichting van het intern verzelfstandigd agentschap met rechtspersoonlijkheid 'Vlaams agentschap voor Personen met een handicap', *BS*, 11 juni 2004.

¹⁷ Besluit van de Vlaamse Regering van 13 juli 2001 tot vaststelling van de criteria, voorwaarden en referentiebedragen van de tussenkomsten in de individuele materiële bijstand voor de sociale integratie van personen met een handicap, *BS*, 20 november 2001.

¹⁸ - **Artikel 275 van het CWASS** (Waals Wetboek van Sociale Actie en Gezondheid) bepaalt: "*Onverminderd de specifieke bepalingen vermeld in het decreet II van 22 juli 1993 betreffende de overheveling van sommige bevoegdheden van de Franse Gemeenschap naar het Waalse Gewest en de Franse Gemeenschapscommissie kunnen de gehandicapte personen die de leeftijd van 65 jaar nog niet bereikt hebben de dag waarop ze hun eerste aanvraag om tegemoetkoming indienen, voor de dienstverleningen [1 ...]1 in aanmerking komen*";

- **Artikel 6, 1° van het decreet van 17 januari 2014** betreffende de inclusie van personen met een handicap bepaalt: "*De begunstigden van de bepalingen van dit decreet moeten beantwoorden aan de onderstaande voorwaarden: 1° de leeftijd van 65 jaar nog niet hebben bereikt op het ogenblik van de indiening van de erkenningsaanvraag*";

- **Artikel 5 van het Besluit van de Vlaamse Regering van 13 juli 2001** tot vaststelling van de criteria, voorwaarden en referentiebedragen van de tussenkomsten in de individuele materiële bijstand voor de sociale integratie van personen met een handicap bepaalt: "*Aan personen met een handicap die de volle leeftijd van 65 jaar bereikt hebben op het ogenblik van het indienen van de aanvraag tot materiële bijstand, kan die bijstand alleen worden toegekend als die personen reeds ingeschreven waren bij het [1 agentschap]1 vóór deze leeftijd en als de bijstand verband houdt met een handicap die ze voor deze leeftijd al hadden. Het bestaan van de handicap kan blijken uit: (...); 3° een attest of uitspraak, afgeleverd door een overheidsdienst, een verzekeringsinstelling met inbegrip van de ziekenfondsen of een gerechtelijke instantie. Uit dit attest of deze uitspraak moet blijken dat de officiële vaststelling van de handicap gebeurd is vóór de aanvrager 65 jaar geworden is.*"

2.3 Hoop op een hervorming van de individuele integratiehulp?

Zowel in het Waalse Gewest als in de Vlaamse Gemeenschap kondigen de regionale beleidsverklaringen het voornemen aan om het systeem van een deel van de individuele integratiehulp te hervormen.

Zo vermeldt de Waalse beleidsverklaring 2019-2024 het volgende:

*"Ze (de regering) zal geleidelijk toegang bieden tot materiële hulp (aanpassingen woning, rolstoelen, wandelstokken, auto-aanpassing enz.) voor personen ouder dan 65 jaar. Er wordt gewerkt aan manieren om mobiliteitshulpmiddelen objectiever en efficiënter te beheren. Diensten die advies verstrekken om woningen aan te passen worden bestendig en transparant en billijk gefinancierd."*¹⁹

Ook in de Vlaamse Gemeenschap vermeldt de beleidsnota van de Vlaamse minister van Welzijn, Volksgezondheid, Gezin en Armoedebestrijding:

*"We onderzoeken de mogelijkheden en de noodzakelijke voorwaarden van een leeftijdsonafhankelijk hulpmiddelenbeleid. We verkennen de mogelijkheden en impact van een evolutie naar een leeftijdsonafhankelijk hulpmiddelenbeleid en dit zowel budgettair als administratief en m.i.v. een onderzoek naar de mogelijkheid van een "huurbeleid". Keuzevrijheid in het gebruik van hulpmiddelen en aanpassingen staat hierbij centraal."*²⁰

3 Toetsing aan hogere normen

Uit het bovenstaande blijkt dat het systeem van de individuele integratiehulp momenteel wordt geregeld door normatieve teksten die zijn goedgekeurd op het niveau van de deelstaten. Die individuele integratiehulp draagt bij aan de verwezenlijking van de grondrechten van personen met een handicap.

Om in aanmerking te komen voor die hulp moet de persoon met een handicap voldoen aan een **leeftijdslimiet** (leeftijd op het moment van de erkenning van de handicap). Op die manier leiden deze normatieve teksten tot **discriminatie** van een **bijzonder kwetsbare doelgroep** door de criteria van **ouderdom**, **handicap** en **bestaansonzekerheid** te combineren, waardoor deze doelgroep wordt geconfronteerd met wettelijke belemmeringen van de toegang tot financiële middelen die nodig zijn om de extra kosten te compenseren die verband houden met hun handicap. Een dergelijke vorm van discriminatie druist in tegen het gelijkheidsbeginsel dat is verankerd in de Grondwet en in internationale verdragen die bindend zijn voor de Belgische Staat, eventueel gecombineerd met andere grondrechten die in de Grondwet en/of internationale verdragen zijn verankerd.

---

¹⁹ Waalse beleidsverklaring, 2019-2024, beschikbaar op https://www.wallonie.be/sites/default/files/2019-09/declaration_politique_regionale_2019-2024.pdf, p. 94.

²⁰ Beleidsnota ingediend door de Vlaamse minister van Welzijn, Volksgezondheid en Armoedebestrijding, beschikbaar op <https://www.vlaanderen.be/publicaties/beleidsnota-2019-2024-welzijn-volksgezondheid-gezin-en-armoedebestrijding>, p.85.

In het licht van een gemeenschappelijke nieuwe wetgeving die uit verschillende bronnen put, is het ook zinvol om de vermelde grondwettelijke en internationale bepalingen op hun beurt te toetsen aan externe bronnen, hard of soft.

3.1 Schending van artikel 10, 11, 22ter en 23 van de Grondwet

Artikel 10 en 11 van de Grondwet bekrachtigen respectievelijk de beginselen van gelijkheid van de Belgen voor de wet en van non-discriminatie bij het uitoefenen van erkende rechten en vrijheden van de Belgen. De normen die van toepassing zijn op individuele steunregelingen en die de toekenning ervan koppelen aan een leeftijdsgrens, leiden tot directe discriminatie.

Onder directe discriminatie wordt elk verschil in - minder gunstige - behandeling verstaan, in dit geval op grond van de leeftijd en de handicap, dat niet op een objectieve en redelijke manier kan worden gerechtvaardigd.²¹

Artikel 23 van de Grondwet garandeert het recht om een menswaardig leven te leiden. Dat recht omvat het recht op sociale bijstand, het recht op sociale zekerheid, het recht op bescherming van een gezond leefmilieu en het recht op culturele en sociale ontplooiing.

Onlangs verankerde **artikel 22ter van de Grondwet** het recht op volledige inclusie in de samenleving, inclusief het recht op redelijke aanpassingen.

---

²¹ Zie naar analogie artikel 4.6° en 7° van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, *BS*, 30 mei 2007.

3.2 In combinatie met artikel 5, 19, 26 en 28 van het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap

Het VN-Verdrag legt geen nieuwe grondrechten vast voor personen met een handicap "*maar verduidelijkt wat bestaande mensenrechten betekenen voor personen met een handicap en verduidelijkt de verplichtingen van de Staten die partij zijn om deze rechten te beschermen en te bevorderen.*"²²

Gelet op de doelstelling van het mandaat dat aan Unia is toevertrouwd en het specifieke karakter van het VN-Verdrag als antwoord op de moeilijkheden waarmee personen met een handicap worden geconfronteerd, gaat deze aanbeveling niet dieper in op alle andere internationale instrumenten.²³

Artikel 5.1 van het VN-Verdrag verwijst naar de beginselen van gelijkheid en non-discriminatie. Het verplicht de Staten die partij zijn, te erkennen dat iedereen gelijk is voor en krachtens de wet en zonder onderscheid recht heeft op dezelfde bescherming door en hetzelfde voordeel van de wet.

Artikel 19 van het VN-Verdrag verankert het recht van alle personen met een handicap, ongeacht hun leeftijd en handicap, op zelfstandig wonen en deel uitmaken van de samenleving. Het recht op zelfstandig wonen veronderstelt dat personen met een handicap de mogelijkheid hebben om vrij hun verblijfplaats te kiezen, alsmede waar en met wie zij leven, toegang hebben tot een reeks thuisdiensten, residentiële en andere maatschappij ondersteunende diensten, waaronder persoonlijke assistentie, zorg thuis of in een instelling en toegang hebben tot sociale diensten en faciliteiten die bedoeld zijn voor het algemene publiek, maar die ook aan de behoeften van personen met een handicap moeten worden aangepast.

Zoals Louis Triaille opmerkt: "*Materiële hulp is ongetwijfeld een van de mechanismen om het recht op zelfstandig leven van mensen met een handicap te verwezenlijken.*"²⁴ Ze zijn "*een essentiële pijler om thuis zelfstandig te kunnen leven (...). Het is dankzij materiële hulpmiddelen en aangepaste diensten dat veel mensen hun leven thuis kunnen voortzetten en geen beroep hoeven te doen op een instelling (...).*" Zonder partij te kiezen voor een al dan niet een strikte visie op de de-institutionalisering, waarvoor in artikel 19 wordt gepleit, merkt de auteur wel op dat "*het verglijden naar bestaansonzekerheid (...) voor heel wat burgers die hun zelfstandigheid en hun gezin verliezen, ook het verglijden naar institutionalisering inhoudt.*

---

²² Verenigde Naties Mensenrechten, Bureau van de Hoge Commissaris voor de Mensenrechten, Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Guidance for Human Rights Monitors, beschikbaar op https://www.ohchr.org/documents/Publications/disabilities_training_17en.pdf, p. 24.

²³ Zonder volledig te willen zijn, kunnen we in combinatie met de voornoemde grondwettelijke bepalingen en in aanvulling op het VRPH, bijvoorbeeld 1° het **Herziene Europees Sociaal Handvest** invoeren: artikel 13 (recht op sociale bijstand), artikel 15 (recht op zelfstandigheid en sociale integratie voor personen met een handicap) en artikel 30 (recht op bescherming tegen armoede en sociale uitsluiting), te lezen in combinatie met artikel E (non-discriminatie); 2° het **Europees Verdrag voor de rechten van de mens**: artikel 14 (verbod van elke discriminatie op grond van handicap of leeftijd bij het genot van door het VN-Verdrag gegarandeerde rechten), te lezen in combinatie met artikel 8 (recht van een ieder op respect voor zijn privéleven en voor de eigen zelfstandigheid) en/of artikel 1 van het **eerste aanvullend protocol bij het Europees Verdrag voor de rechten van de mens** (bescherming van eigendommen van burgers en toegang tot sociale dienstverleningen, ook als die niet op bijdragen berusten) - dat ook los hiervan kan worden ingeroepen.

²⁴ Louis Triaille, "Observations : l'AviQ face aux promesses d'impasses budgétaires : un chemin de traverse à trouver, entre impératifs de gestion et droits fondamentaux des personnes handicapées", *De belangrijkste arresten inzake handicap, onder redactie van Isabelle Hachez en Jogchum Vrieling*, Larcier, Brussel, 2020, p. 548.

De laatste stappen die hen scheiden van het geïnstitutionaliseerde milieu hangen net samen met de toegankelijkheid van technische hulpmiddelen, de aanpassing van hun woning en diensten die hen helpen bij dagelijkse taken."²⁵

Artikel 20 van het VN-Verdrag gaat over persoonlijke mobiliteit en eist van de Staten die partij zijn, dat zij de toegang voor personen met een handicap tot hoogwaardige mobiliteitshulpmiddelen, -apparaten, ondersteunende technologieën en vormen van hulp door mens of dier en tot bemiddeling vergemakkelijken, onder meer door deze tegen een betaalbare prijs beschikbaar te maken.

Artikel 26 van het VN-Verdrag over integratie en participatie vereist dat de Staten die partij zijn, uitgebreide diensten en programma's op het gebied van integratie en participatie garanderen, zodat personen met een handicap een zo groot mogelijke onafhankelijkheid behouden en in alle aspecten van het leven kunnen participeren. De Staten die partij zijn, moeten ook de beschikbaarheid, kennis en het gebruik van ondersteunende apparaten en technologieën die zijn ontworpen voor personen met een handicap, stimuleren, voor zover zij betrekking hebben op integratie en participatie.

Artikel 28 van het VN-Verdrag legt het recht op een behoorlijke levensstandaard en op sociale bescherming vast. Dit artikel verplicht de Staten die partij zijn, dat ze personen met een handicap de toegang moeten waarborgen tot passende en betaalbare diensten, apparaten en toebehoren en andere hulpmiddelen die voldoen aan de behoeften die door hun handicap worden veroorzaakt.

3.3 Interpretatie in het licht van soft law

1. Algemeen Commentaar nr. 5 van het Comité voor de rechten van personen met een handicap over het recht op zelfstandig wonen en deel uitmaken van de samenleving²⁶ verwijst bij de belemmeringen voor de uitvoering van artikel 19, naar de tekortkomingen van sociale bijstands- en beschermingsregelingen en het gebrek aan aanvaardbare, toegankelijke, aanpasbare en betaalbare diensten en uitrusting (bijvoorbeeld op het gebied van vervoer, gezondheidszorg, goederen en diensten, huisvesting enz.).

Om deze belemmeringen tegen te gaan, bepaalt het Algemene Commentaar nr. 5 dat de Staten een verplichting tot eerbiediging, een verplichting tot bescherming en een verplichting tot uitvoering hebben.

De verplichting tot eerbiediging verplicht de Staten die partij zijn, om "(...) *zich te onthouden van het uitvaardigen van wetten, het goedkeuren van maatregelen en het opzetten van structuren die belemmeringen introduceren of in stand houden die de toegang tot ondersteunende diensten en tot uitrusting en diensten die bedoeld zijn voor de bevolking in het algemeen, verhinderen (...).*"

De verplichting tot bescherming omvat onder meer "*het verbod op discriminerende praktijken zoals het uitsluiten van individuen of groepen van toegang tot bepaalde diensten (...).*"

---

²⁵ Louis Triaille, "Observations : l'Aviq face aux promesses d'impasses budgétaires : un chemin de traverse à trouver, entre impératifs de gestion et droits fondamentaux des personnes handicapées", *De belangrijkste arresten inzake handicap, onder redactie van Isabelle Hachez en Jogchum Vrieling*, Larcier, Brussel, 2020, p. 564.

²⁶ General Comment n°. 5 over het recht op zelfstandig wonen en deel uitmaken van de samenleving, beschikbaar op https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fGC%2f5&Lang=fr.

De uitvoeringsverplichting dwingt de Staten die partij zijn, tot slot om "maatregelen te nemen om praktische belemmeringen voor de volledige verwezenlijking van het recht op zelfstandig wonen en deel uitmaken van de samenleving uit de weg te ruimen, zoals de ontoegankelijkheid van huisvesting, beperkte toegang tot ondersteunende diensten voor mensen met een handicap (...)."

Merk op dat het Algemene Commentaar nr. 5 het volgende zegt: "**Uitgaven gelinkt aan een handicap moeten worden gedekt door programma's en toelagen om zelfstandig te kunnen wonen en deel uit te maken van de samenleving.** (...) Financiële steun zoals invaliditeitsuitkeringen zijn één van de vormen waarmee de Staten die partij zijn, steun bieden aan personen met een handicap in overeenstemming met de artikelen 19 en 28 van het Verdrag."

Rekening houdend met de onderlinge samenhang en ondeelbaarheid van de mensenrechten, verbindt het Algemene Commentaar nr. 5 artikel 19 met de andere artikelen van het Verdrag, waaronder artikel 28 over een behoorlijke levensstandaard. Zo herinnert ze de Staten die partij zijn, aan hun verplichting om toegang te waarborgen tot passende en betaalbare diensten, apparaten en andere vormen van bijstand om te voorzien in de behoeften gelinkt aan hun handicap, vooral voor personen met een handicap die in armoede leven.

2. Het rapport van de Speciale Rapporteur voor de rechten van personen met een handicap²⁷ uit 2019 buigt zich over de situatie van ouderen met een handicap en geeft de Staten richtsnoeren over hoe ze de eerbiediging van de grondrechten van deze doelgroep kunnen waarborgen.

De Rapporteur stelde verschillende problemen vast waarmee oudere mensen met een handicap worden geconfronteerd bij het uitoefenen van hun grondrechten: het gaat meer bepaald om directe of indirecte discriminatie, het ontzeggen van zelfstandigheid en het ontbreken van een degelijk sociaal beschermingsstelsel.

Het systeem voor individuele integratiehulp dat de drie deelstaten van ons land hebben opgezet, geeft aanleiding tot een aantal trieste vaststellingen die in het rapport zijn opgenomen.

Wat gelijkheid en non-discriminatie betreft, vermeldt het rapport dat:

"25. In veel landen komen ouderen die op latere leeftijd een handicap ontwikkelen, niet in aanmerking voor programma's ten gunste van personen met een handicap. (...) Dit vormt een probleem omdat programma's voor personen met een handicap meer inzetten op sociale inclusie en participatie programma's voor ouderen, die in wezen uitgaan van een medische visie." (...)

---

²⁷Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, 84e zitting van 17 juli 2019, 'Rapport opgesteld door de Speciale Rapporteur voor de rechten van personen met een handicap, Catalina Devandas-Aguilar, in overeenstemming met resolutie 35/6 van de Mensenrechtenraad' en door de Secretaris-Generaal overgemaakt aan de Algemene Vergadering, beschikbaar op https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/221/54/PDF/N192_2154.pdf?OpenElement.

Wat zelfstandig wonen en sociale begeleiding betreft, benadrukt het rapport dat:

"33. *De oorzaak van de segregatie van ouderen met een handicap in opvanginstellingen zit hem in het gebrek aan kwaliteitsvolle ondersteunende diensten in de samenleving. (...) Zo hebben veel landen leeftijdsgrenzen vastgesteld voor (...) huishulp voor personen met een handicap. Aangezien diensten voor ouderen en personen met een handicap doorgaans uitgaan van verschillende visies, is de kans kleiner dat personen die op latere leeftijd door een handicap worden getroffen, van hun zelfstandigheid kunnen genieten en in vergelijking met anderen minder kunnen rekenen op hulp.*"

Wat sociale bescherming betreft, oppert het rapport dat:

"39. (...) *Ouderen met een handicap moeten een groot aantal extra kosten dragen die gelinkt zijn aan hun handicap (...). Sommige van deze kosten zijn gelinkt aan goederen en diensten die verband houden met de handicap (zoals mobiliteitshulpmiddelen, apparaten en persoonlijke assistentie) (...).*"

"42. (...) *Wanneer de erkenning van een handicap een voorwaarde is voor de toegang tot uitkeringen of diensten, worden ouderen met een handicap bovendien vaak geweigerd, omdat hun functiebeperkingen als een natuurlijk gevolg van veroudering worden aanzien.*" (...)

"43. (...) *Het niet verlenen van financiële steun (...) aan ouderen met een handicap is een vorm van discriminatie op grond van leeftijd en een handicap.*"

Het rapport roept de Staten op om onmiddellijk actie te ondernemen en alle beschikbare middelen in te zetten om de rechten van ouderen met een handicap te waarborgen, vooral wat betreft sociale bescherming en toegang tot begeleiding op basis van rechten.

Het bannen van deze beide vormen van discriminatie is een 'verplichting die onmiddellijk ingaat'. De Staten mogen ouderen met een handicap ook niet discrimineren, enkel en alleen omdat het niet mogelijk is om alle personen met een handicap van een bepaalde regeling tegen een betaalbare prijs te laten genieten. De Staten moeten ook een behoorlijke levensstandaard waarborgen. De Rapporteur voegt eraan toe: *"Het is een must dat de Staten deze fundamentele verplichtingen nakomen, ook al zijn hun middelen beperkt."*²⁸

Als aanbeveling besluit het rapport met de volgende vraag aan de Staten die partij zijn:

"72. a) *Een grondige evaluatie uitvoeren van de nationale wetgeving met het oog op de afschaffing of intrekking van alle wetten en voorschriften die direct of indirect afbreuk doen aan de zelfstandigheid van personen met een handicap;*

b) *Alle vormen van discriminatie op grond van handicap en leeftijd wettelijk te verbieden (...);*

d) *Ervoor zorgen dat het uitwerken, uitvoeren en evalueren van alle beleidsmaatregelen en programma's met betrekking tot een handicap en veroudering uitgaan van een aanpak die op rechten is gebaseerd;*

g) *Zorgsystemen uitwerken en opzetten waardoor ouderen met een handicap kunnen genieten van beschikbare, toegankelijke, behoorlijke en betaalbare sociale begeleiding en diensten op basis van rechten (...).*"

---

²⁸ Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, *op cit.*, p. 23, punten 65-66

4 De doelstelling is mettertijd aangepast, de leeftijdsgrens niet

Uit het voorgaande blijkt dat de onder punt 2.2 vermelde normatieve bepalingen leiden tot een **verschil in behandeling tussen personen met een handicap, afhankelijk van het al dan niet erkennen van hun handicap voor de leeftijd van 65 jaar**. Hoewel dat leeftijdscriterium vroeger eventueel relevant kan zijn geweest in de context van de wet van 16 april 1963, die hulp aan personen koppelde aan een doelstelling van integratie in het arbeidsproces, is dit niet langer het geval. De systemen voor bijstand aan personen streven nu totale inclusie na, niet alleen in het arbeidsproces.

Rekening houdend met de in de punten 3.1 en 3.2 genoemde controlenormen en externe bronnen die licht kunnen werpen op hun draagwijdte (hierboven, punt 3.3), kan het leeftijdscriterium **niet langer worden beschouwd als een relevant onderscheidend criterium voor de toekenning van individuele integratiehulp aan personen met een handicap**. Het onderscheid in behandeling tussen personen met een handicap op basis van leeftijd is daarom **onverenigbaar geworden met artikel 10 en 11 van de Grondwet, te lezen in combinatie met artikel 22 ter en 23 van de Grondwet en met artikels 5, 19, 26 en 28 van het VRPH, die op hun beurt moeten worden geïnterpreteerd in het licht van Algemeen Commentaar nr. 5 van het Comité voor de rechten van personen met een handicap en van het Rapport uit 2019 van de Speciale Rapporteur voor de rechten van personen met een handicap**. Deze vorm van discriminatie is des te zorgwekkender omdat de behoeften van ouderen met een handicap bijzonder groot kunnen zijn, wat hen nog kwetsbaarder maakt. Het de nodige steun ontzeggen in de vorm van individuele integratiehulp, doet bovendien afbreuk aan hun mogelijkheden op een zelfstandig en inclusief bestaan. Hier kan **dezelfde redenering worden gevolgd die het Grondwettelijk Hof hanteert in zijn arrest nr. 103/2020**.²⁹ In dat arrest oordeelde het Hof dat de wet van 27 februari 1987 betreffende de tegenwoordigheden aan gehandicapten in strijd was met artikel 10 en 11 van de Grondwet.

We denken trouwens ook dat ditzelfde Grondwettelijk Hof geneigd zal zijn om een gelijkaardige redenering te volgen in een **zaak die het momenteel behandelt** en die ditmaal precies gaat over **individuele Waalse integratiehulp** en de daarop toepasselijke leeftijdsgrens. Het Grondwettelijk Hof moet door een prejudiciële vraag van de arbeidsrechtbank van Luik oordelen of artikel 275 van het CWASS in overeenstemming is met artikel 10 en 11 van de Grondwet, te lezen in combinatie met de bepalingen die de grondrechten van personen met een handicap vastleggen.³⁰

Unia ziet alleszins niet waarom het Hof van de eerder gevolgde redenering zou afwijken. **De achtergrond is in beide zaken** (in arrest 103/2020 en in de zaak die momenteel in behandeling is) immers **dezelfde: de context waarin een maatregel wordt genomen, verandert, maar de maatregel zelf niet**.

In de zaak die heeft geleid tot arrest nr. 103/2020 oordeelde het Hof onder meer dat de wetgever de minimumleeftijd van 21 jaar voor het toekennen van een uitkering aan personen met een handicap invoerde om die leeftijdsgrens te laten samenvallen met die van de burgerlijke meerderjarigheid. Bij de wet van 19 januari 1990 werd de leeftijd voor burgerlijke meerderjarigheid echter op 18 jaar vastgelegd.

---

²⁹ Grondwettelijk Hof, arrest nr. 103/2020 van 9 juli 2020, beschikbaar op <https://www.const-court.be/public/n/2020/2020-103n.pdf>. We verwijzen vooral naar overwegingen B.3, B.6.1, B.7.1 en B.7.2.

³⁰ Prejudiciële vraag van 9 november 2020, beschikbaar op [7460.pdf \(const-court.be\)](https://www.const-court.be/public/n/2020/2020-7460n.pdf).

Het Hof leidde hieruit af dat gelet op de doelstelling die de wetgever nastreefde toen hij de minimumleeftijd voor het toekennen van een uitkering vastlegde, *"het leeftijdscriterium van 21 jaar niet langer als een relevant onderscheidend criterium kan worden beschouwd voor het toekennen van inkomensvervangende en integratietegemoetkomingen aan personen met een handicap."* Daarbij concludeerde het Grondwettelijk Hof dat de maatregel onverenigbaar was met artikel 10 en 11 van de Grondwet, *"aangezien die aanleiding geeft tot een ongerechtvaardigd verschil in behandeling tussen meerderjarige personen met een handicap, naargelang ze al dan niet ouder zijn dan 21 jaar"*.

De verandering van de context waarin individuele integratiehulp als maatregel werd ingevoerd, is mettertijd nog sterker veranderd: het systeem van materiële bijstand (en de leeftijdsgrens in de bijhorende toekenningsvoorwaarden) werd verankerd in een normatief kader dat helemaal verschilt van de oorspronkelijke wettekst. Aangezien het 'gehandicaptenbeleid' overgeheveld werd van het federale niveau, zijn er nu meerdere normatieve kaders, die vorm kregen in wetten van de verschillende deelstaten. Ze streven wel allemaal een andere doelstelling na dan de oorspronkelijke federale wet: de individuele integratiehulp in de federale wet beoogde de inzetbaarheid van de persoon met een handicap, terwijl de wetten van de deelstaten de inclusie van de persoon in alle domeinen beogen.

Los van de zaak die momenteel in behandeling is, leidt deze veranderde context tot het in vraag stellen van de relevantie van het leeftijdscriterium bij de toekenning van individuele hulp en kan bijgevolg worden aangevochten of het middel dat de verschillende deelstaatmaatregelen inzetten, strookt met de doelstelling die ze nastreven. Aangezien het onderscheid op basis van leeftijd niet gerechtvaardigd is, is de maatregel³¹ die het voordeel van individuele steun verbindt aan de leeftijdsgrens van 65 jaar, onverenigbaar met artikel 10 en 11 van de Grondwet, ongeacht of ze in combinatie met andere harde of softe rechtsbronnen worden gelezen.

5 Aanbeveling

Het verlenen van individuele integratiehulp draagt bij aan de verwezenlijking van de grondrechten van personen met een handicap, onder meer het **recht op zelfstandig wonen en deel uitmaken** van de maatschappij. Die rechten gelden voor **alle personen met een handicap**, zonder onderscheid op basis van het type handicap, de leeftijd, het tijdstip waarop hun handicap werd erkend of welke instantie bevoegd is om die te erkennen.

Momenteel staat de manier waarop de verschillende bevoegde wetgevers invulling geven aan dit recht niet alleen **los van de huidige context**, het leidt ook tot de **discriminatie van een bijzonder kwetsbare doelgroep (door leeftijdscriteria, erkenningscriteria voor een handicap en bestaansonzekerheid aan elkaar te linken)**.

---

³¹ Ter herinnering: het gaat om artikel 275 van het CWASS in het Waalse Gewest, om artikel 6, 1° van het decreet van 17 januari 2014 betreffende de inclusie van personen met een handicap in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en om artikel 5 van het besluit van de Vlaamse Regering van 13 juli 2001 tot vaststelling van de criteria, voorwaarden en referentiebedragen van de tussenkomsten in de individuele materiële bijstand voor de sociale integratie van personen met een handicap.

Om de grondrechten die zijn vastgelegd in de Grondwet en in internationale verdragen over personen met een handicap te eerbiedigen, in overeenstemming met artikel 4, 1b) van het VN-Verdrag, dat vereist dat de Staten die partij zijn *"de volledige uitoefening van alle mensenrechten en fundamentele vrijheden voor alle personen met een handicap moeten waarborgen en bevorderen (...)"*, meer bepaald door *"alle relevante maatregelen te nemen, met inbegrip van wetgeving, teneinde bestaande wetten, voorschriften, gebruiken en praktijken aan te passen, of af te schaffen die aanleiding geven tot discriminatie van personen met een handicap"*, roept **Unia de bevoegde overheden op om:**

In hoofdde: een einde te maken aan de directe discriminatie die inherent is aan het systeem van individuele integratiehulp, **door op het moment van de erkenning van de handicap niet langer leeftijdsriteria te hanteren bij het verlenen van materiële hulp**, zodat alle personen met een handicap ongeacht hun leeftijd aanspraak kunnen maken op de nodige hulp om de doeltreffendheid van het recht op zelfstandig wonen en deel uitmaken van de maatschappij gewaarborgd is. Dit alles zonder afbreuk te doen aan het beschermingsniveau dat ze nu al aan andere categorieën kwetsbare personen waarborgen.

In ondergeschikte orde en in de **veronderstelling dat de verschillende bevoegde overheden aantonen dat ze de meerkost voor het wegnemen van de leeftijdsgrens zelf niet kunnen financieren**: een einde te maken aan de directe discriminatie die inherent is aan het systeem van materiële hulp, **door op het moment van de erkenning van de handicap niet langer leeftijdsriteria te hanteren bij het verlenen van individuele hulp** en deze maatregelen te laten samenvallen met een **fasering bij het verlenen van materiële hulp aan personen ouder dan 65 jaar met een handicap**. De **criteria** voor die fasering moeten **in nauw overleg worden vastgelegd met de gewestelijke en gemeenschappelijke instanties die personen met een handicap vertegenwoordigen**.

Artikel 4.3. van het VN-Verdrag verplicht de Staten die partij zijn, immers om nauw te overleggen met personen met een handicap en om hen bij monde van de instanties die hen vertegenwoordigen, actief te betrekken bij het nemen van beslissingen over kwesties die hen aanbelangen.

De rechtspraak van de Raad van State van 20 februari 2019³² wijst met klem op die adviserende functie.

We herinneren er tot slot aan dat de geleidelijke verwezenlijking van alle economische, sociale en culturele rechten de uitwerking vereisen van een **planning met haalbare en redelijke termijnen** in het belang van de begunstigen van individuele integratiehulp.

6 Contactpersonen Unia

marie.horlin@unia.be (FR)

---

³² RvS, arrest nr. 243.760 van 20 februari 2019